Gobby Fehér Gyula

FELJEGYZÉSEK KÖZÉLETÜNKRŐL

FÖLÖSLEGES EMBEREK

Nem tudom, érezték-e már magukat fölöslegesnek. Nem arra gondolok, mikor az ember fiatal korában, egy társaságban hirtelen azt veszi észre, hogy a legjobb barátja meg az addig mindkettejükkel bájosan csevegő hölgy egyre csendesebbek, és egyre jobban egymás szemébe mélyednek, amire aztán kénytelen rádöbbenni, hogy a legjobb mielőbb eltűnni a helyszínről, hiszen teljesen fölöslegessé vált a jelenléte. Nem ilyen könnyed és mulatságos élményről beszélek. Arról a tapasztalatról beszélek, amelyet az elmúlt évtizedben ezrek, tízezrek éltek át nálunk, mikor közölték velük, hogy semmi szükség nincs rájuk többé, megszűnt a munkahelyük, hogy állás nincs számukra, és a közeljövőben be se nézzenek többé a munkaközvetítőbe. Arról beszélek, milyen szörnyű érzés az, mikor egzisztenciájában lesz fölöslegessé az ember, mikor többé semmi tennivalója nincsen, mikor nem is számíthat rá, hogy saját erejéből boldogulni fog. Az idén a kormány és a magánosítási hivatal szerint mintegy százharmincezer munkahely szűnik meg országunkban. A jelenleg számon tartott egymillió munkanélküli mellé még százharmincezren állnak sorba kegyelemkenyérért. Én magam csupán hat hónapig voltam munka nélkül, úgynevezett kényszerszabadságon, mikor a magukat antibürokratikus forradalmároknak nevezők, az úgynevezett autonomisták harmadik hullámát távolították el a tévéből, de tudom, milyen tehetetlennek érzi magát az ember, mikor felsőbb hatalmak kijelentik: Rád semmi szükség, tűnj a fenébe. Egy pár napig némi bőségesen fogyasztott pálinkával vigasztaltam magam, míg rá nem döbbentem, így csupán magamat teszem tönkre, helyzetemen mit sem javítok. De nekem, ezt hozzá kell tennem, még volt lehetőségem másutt munkát találni. A jelenleg elbocsátott embereknek nincs rá semmi esélyük, hogy valaha is társadalmi és szociális biztosítással járó álláshoz jussanak. Ők aztán teljes joggal érezhetik úgy, hogy saját társadalmuk szempontjából fölösleges emberekké váltak. Ha belegondolok, a világban egyre több a fölösleges ember. Ha még jobban belegondolok, úgy tűnik, nemcsak emberek, országok válnak fölöslegessé világszerte.

Figyeljék csak meg. Mintha kikapcsolódtak volna a kapitalista rendszer korrekciós mechanizmusai. Mióta a globális tőke teljesen maga alá rendelte a világot, hiába lármázik évente egyszer-kétszer valamiféle antiglobalista mozgalom, nincs korlát a pénzvilág urai előtt. Az történik, ami ezen uraknak megfelel, még akkor is, ha

ez ellentmond a józan észnek, ellentmond a helyi érdekeknek, akkor is, ha egész országok sántulnak bele. Mondok egy példát. Anyaországunkban Miskolc mellett éppen az úgynevezett működő szocializmus utolsó évében építettek fel egy cementgyárat. Teljesen automatizált, mindössze kettőszáz munkással működő gyár lenne, ha valóban működne. Csakhogy a próbaüzemeltetés után azonnal megvette egy nagy nyugati konzorcium, és szélnek bocsátotta mind a kettőszáz frissen munkába állt dolgozót, mert kiszámította, hogy kifizetődőbb ötévi bérüket előre kiadni, mint saját termékeinek konkurenciát teremteni Magyarországon. A gyár és az új gépsorok azóta is porosodnak, nem tudom, a kettőszáz fölöslegessé vált ember mivé lett. A tőke logikája érvényesül, az emberi sorsok nem számítanak. Nálunk ennél sokkal rosszabb a helyzet, mi még odáig sem jutottunk el, hogy legalább legyenek tőkések, akik valamiféle logikát érvényesítenek. Nálunk még mindig a kollektív pusztulás időszaka tart. A teljesen bizonytalan politikai helyzet, aminek maguk az állampolgárok is tevékeny résztvevői, hiszen az utóbbi tizenöt évben saját maguk szavaztak a legitim képviselőkre, mondom, a politikai összevisszaság innen visszariaszt mindenféle befektetőt, még a rizikókat vállaló szélhámosokat is. Mennek azok máshova, oda, ahol olcsó bérért erejüket nem kímélő munkásokat találnak. Nálunk meg csak a feketemunka testet, lelket megalázó esélye marad, még az is csak olyanoknak, akiket nem tört teljesen össze, hogy utcára kerültek vétek nélkül.

A világban zajló folyamatok nemsokára odavezetnek, hogy lassan megszűnnek az úgynevezett fejletlen területek. Most a termelést egyre keletebbre és egyre délebbre viszi a tőke, de elég lesz rá néhány évtized, és többé nem lesz olyan vidék, amely alacsonyabb béreket kínál a többinél. Egyszerűen megszűnnek a vidéki térségek. Egy ideig még találnak országokat, amelyek némi pénzért vállalják a piszkos technológiát, esetleg a káros hulladék lerakását is, de ezek olyan költségek, amelyeket húsz–huszonöt év múlva nem lehet többé megspórolni. Mint ahogy ki fog derülni, hogy a tőke pozícióit az is veszélyezteti, ha túl olcsón dolgoztat, mert akkor megszűnik a vásárlóerő, a drága termékekre nem akad majd elég vevő. Jelenleg az folyik, hogy a félperiféria országaiban napról napra épül le a közszféra, azaz romlik a közigazgatás minősége, romlik a közoktatás és az egészségügyi szolgáltatás minősége is. Sajnos, mi ebbe a kategóriába tartozunk. Országunkból naponta szökik ki a kellőképpen képzett munkaerő, egyre növekszik a mentálisan és fizikailag gyönge állapotban levő dolgozók számaránya. Szöknek a fiatalok, szöknek a diplomával rendelkezők, nemsokára nemcsak a tőke, hanem az úgynevezett humántőke is hiánycikk lesz. Ez ellen csak úgy lehetne védekezni, ha országos erőfeszítést tennénk, hogy változtassunk a helyzeten. Erre meg semmiféle lehetőség sem mutatkozik, mert a politikai életben a megosztás politikája uralkodik, a gazdaságban a rablásé. Egyelőre úgy látszik, menthetetlenül a fölösleges országok között maradunk. Fölösleges emberek egy fölösleges országban.

Közben a globális folyamatok ellen csak úgy lehetne tenni valamit, ha globális keretek között tevékenykednénk. Ha országunk más országokkal együtt lenne képes fellépni. Ez az ország jelenleg még saját magával sem képes kiegyezni, nemhogy másokkal. Ha nem társulunk az Európa Unióba lépett országokkal, maradunk olcsó emberek kiszállítói, másoktól idehordott szeméthegyek kezelői, tengődő emberek.

Az egyik szomszédom utazótáskával hordja haza a klubból a videofilmeket. Valamivel el kell ütni az idejét. Egy ismerősöm gépészmérnökből vécépapírárussá küzdötte fel magát. Nem kell nevetni, többet keres, mint öt gépészmérnök, aki még állásban maradt. Egy kollégám lánya, aki olasz nyelv szakos diplomát szerzett, burekot árul a piac sarkán levő pékségben. Egy másik kollégám lánya, hivatalosan még egyetemista, esténként egy bár pultja mögött bájolja a félig ittas léhűtőket. Kinek nincs ilyen története ebben a városban? Ki nem hallott még ilyen esetekről ebben az országban? Törött életutak, félbevágott karrierek, tönkrement álmok, keserű sorsok. Fölöslegessé vált emberek tengődnek egy fölöslegessé vált országban, és nincs, aki változtatni tudna rajta. Pedig rajtunk múlik, hogy ne legyen fölösleges az életünk. Mert senki élete sem fölösleges ezen a világon. Mindenkire szükség van. Mindenki azért született, hogy kiteljesítse az életét. Csak éppen tennünk kell ezért. Minden erőnkből telhetőt és időben megtenni, hogy magunknak sem, a velünk élő embereknek se váljon fölöslegessé az élete.

A SZEGÉNY ROKON

Azt mondogatta Czékus tanító bácsi nekem Hegyesen: saját kárán tanul az okos. Sajnos, csak mondogatni tudom én is a szólásmondást az unokáimnak, a mi világunk, a mi társadalmunk használni nem tudja. Miből tanult ez a társadalom? Az utóbbi másfél évtized bizonysága szerint semmiből. A körülöttünk bekövetkezett változások egyik nagy tanulsága az lett, hogyan lettünk mi a legfejlődőképesebb, legérdekesebb, sokak által tanulmányozott és aránylag gazdag országból szegény rokonná. Mert kétségkívül azzá lettünk. Mi vajdasági magyarok ezt többszörösen érezzük. Akkor is, ha az anyaországba látogatunk, akkor is, ha délebbre, a főváros felé igyekszünk. Sokszor láthatjuk a velünk beszélgetők arcán a lesajnáló mosolyt. Hol van már a régi dicsőség, a legszabadabb szocializmus meg a legkifizetődőbb munkadíj önelégültsége. Illúziók és álmok semmivé lettek. Az utóbbi másfél évtizedben nem is egyszer. Hanem többször egymás után.

Ha az ország népe utálta is a régi, többnemzetiségű országot, nem látom, hogy helyette imádott egynemzeti államában nagy öröme lenne, hiszen akárhogy számolom, minden volt köztársaságban ismét több nemzet vagy nemzetrész él. Ha rengetegen utálták is a kemény egypárti rendszert, nem látom, hogy a bevezetett többpártiban, ahol most éppen állítólag kettőszázhatvan párt készül a választásokra, olyan nagy örömét lelheti valaki, hiszen egyre fogyatkozó számban megy ki a választásokra a nép. Ha sokaknak elegük volt a szocializmus úgynevezett vívmányaiból, nem látom, hogy most a rendszerváltás után, olyan nagy örömüket lelhetnék ebben a félig bevezetett kapitalizmusban. Nem hangzik cinikus bemondásnak, mikor a pártvezetők a választási kampány során mind egymást túllicitálva jobb jövőt ígérnek? Ami az emberek többségét illeti, biztos eltalálják érzékeny pontjukat: minden ember jobb életre vágyik. Csakhogy annyiszor elhangzott ígéret, amelyet meg sem kíséreltek betartani, hogy senkinek sincs kedve lelkesedni a legvadabb fogadalmak hallatán sem.

– Legutóbb három évvel ezelőtt sikerült milliós tábort az utcára vinni. Végső ideje volt, már mindnyájan leszegényedtünk, megnyomorodtunk, megkeseredtünk a volt diktátor bolond uralma alatt. Az ország őszintén örülhetett, mikor megszabadult szürke demagógiájának, klánja fosztogatásának, egyszemélyes uralmának igája alól. A baj akkor következett be, mikor a rendszerváltást levezényelni kívánó társaságról kiderült, feladataihoz nincsenek meg a kellő tapasztalatok, a stratégiai tudás, még a közös akarat sem. Gondoljunk bele: három, szinte összeegyeztethetetlen feladatot kellett volna végrehajtaniuk. Egyrészt modernizálni és piacosítani a gazdaságot, aminek a következményeit előre tudta mindenki, hiszen minden volt szocialista országban megtörténtek, vagyis milliók maradtak munka nélkül, jelentős jövedelmi és vagyoni különbségek támadtak, ami természetes is a kapitalizmusban, aztán középtávon, vagyis amíg a gazdaság nem stabilizálódik, addig a nagy többség a régihez képest hátrányos helyzetbe került, mindenki létbizonytalanságot érzett. Másrészt demokratizálni kellett volna a társadalmat, mégpedig a régi, az önigazgatói gyakorlattól eltérő módon, tehát a többségnek valamiképpen beleszólást engedni, kerülni a manipulációt, a sajtószabadság korlátozását, ugyanakkor félreállítani azokat, akik akadályozzák a modernizációs célokat. Harmadrészt ezt a társadalmat, amely tele van téves képzetekkel, állandóan magas lángon tartott nagynemzeti lángolással, rengeteg testileg is meg lelkileg is sérült emberrel, mások gyűlöletével, vallási ellentétekkel, kitalált függetlenségi illúziókkal, szóval lassan Európa felé vezetni ezt a gyülevész hadat. Olyan Európa felé, amely sokszor értetlenül nézi ezt a kavargást, amelyet kötnek saját maga által hozott szigorú szabályai, amelynek egy csepp kedve sincs mások bajával többet törődni, mint amennyit muszáj, hiszen saját megingott gazdaságának talpraállításával kell törődnie. Valljuk be, lehetetlennek tűnő feladatok.

Ha azt mondjuk, valamennyi mégis megvalósult, talán igazunk van. Viszont ahogy múltak a soha vissza nem térő napok, úgy került elénk egyre több felemás intézkedés. Mosolygós ígéretek hangzottak el, közben egyesek milliárdokat szereztek. Szociális érzelgősség csepegett a nyilatkozatokból, közben ezrek maradtak betevő falatjuk nélkül. Európa nagylelkű adakozásáról értesültünk, közben gyárak százai állnak, vagy olyan termékeket raktároznak százszámra, amely nem kell a kutyának sem. A beszédekben ismét egyre több helyet foglal el a balkáni hencegés, egyre nagyobb mértékben nyakon öntve provincializmussal. A nacionalista, kisbirodalmi és szuverenista álmok és érzelmek dobjai szólnak, egyre jobban elnyomva az európai szürke realizmus egyhangú dallamát.

Itt hiába idézzük Czékus tanító bácsi szeretett jelmondatát. Itt senki sem tanul saját kárából, mert itt a többség nem is akar tanulni, keserűen látjuk: megint az az oldal a nagyobb, amelyen a vallási, ideológiai vagy nemzeti dühöngők táncolnak fáradhatatlanul.

Hova fordulhatunk, mi szegény rokonok?

Ha a vajdasági magyarságról beszélek, ugyan hiába várjuk, hogy az országos csávából minket az anyaország kiránthatna. A mi létünk, gazdagságunk és életszínvonalunk ettől az országtól függ, amelyben élünk. Ha meg ennek az országnak hozzánk való viszonyát vizsgáljuk, a nagy reményből kevés maradt. A nyugtalanság

kultúrájában élünk, ahelyett, hogy a megelégedettség kultúrájában élhetnénk. Az új és demokratikusnak nevezett mechanizmusokban zavar keletkezett. Úgy tűnt, mintha jobbra fordulna a helyzet, aztán mégis a rosszabb kiszorította a jobbat több téren is. A mi szempontunkból a rendszer fogyatékosságai előbb napvilágra kerültek, mint előnyei. Mi régóta tudjuk, hogy a teljesítmény, a munka, az eredmények világa a fontos. Mit tehetünk, ha a többség, amely körülvesz bennünket, nem hajlandó ezt tudomásul venni? A többség a látványos megmozdulások, a nagy népi mozgalmak, a dörgő jelszavak, a lengő zászlók és a levegőbe durrogtatott fegyverek világában él. A demokrácia nemcsak választásokból áll, a demokrácia az őt védelmező intézmények hatékony működése. Most éppen ott tartunk, hogy a kisebbségieknek ki sem érdemes menni a választásokra, képviselőhöz sem juthatnak.

Czékus tanító bácsit nagyon kevesen ismerték ebben az országban. Pedig, ha megfogadnák kedvenc mondását, megváltozna az életünk.

PÁRTOK VILÁGNÉZET NÉLKÜL

Elvonultak fölöttünk a választások többhetes társadalmi viharai. Közéletünket mindig felrázzák és érzékennyé teszik a választások, választások meg évente többször vannak ebben az országban, így aztán egész közéletünk folyamatosan teli különféle fölhívásokkal, botrányokkal, veszekedésekkel és ellentétekkel. De azért, ha valaki jobban odafigyel, szomorúan állapíthatja meg, hogy az ilyenfajta csatakérozás mögött alig van lényeg. Inkább személyes érdekek vagy csoportérdekek vezetnek mindeme érdekesnek tűnő, sokszor látványos pártközi villongásokhoz, mintsem a valóban megnyilvánuló társadalmi akarat. Ha az ember felteszi magának azt a kérdést, milyen világnézetet képvisel nálunk egy-egy párt, igencsak csodálkozhat saját válaszán, mert ha őszinte, akkor be kell látnia, nálunk a pártok mindenfajta világnézetet nélkülöznek. Ettől a régimódi kacattól, mármint a világnézettől, előnyösen megszabadultak pártjaink. Nem is csoda hát, hogy kicsiny, de politikailag igencsak darabokra szakadt köztársaságunkban négy, önmagát szocialista pártnak nevező szervezet, öt szociáldemokrata párt és majd félszáz olyan párt van, amelynek nevében ott díszeleg a demokrata jelző. Ha a jelzők érvényes tartalmat tükröznének, országunkban már régóta virágzana a demokrácia. Tovább megyek az elemzésben, mert nem az elhangzottak a legfurcsább adatok. Szerintem ugyanis a legfurcsább az, hogy nálunk egyetlenegy darab párt sem igazán baloldali. Nekünk a szocializmus ötvenévnyi építgetése azzal fejeződött be, hogy csak jobboldali pártjaink vannak. Objektív tények bizonyítják, hogy elsőként maga a volt Szerb Kommunista Szövetség vált jobboldali párttá. Még egyedüli párt volt a színtéren, mellette csak az egykori „szép emlékű" Szocialista Szövetség, azaz saját népfront szervezete szerepelt a közéletben, mikor levetette magáról a baloldaliság gönceit, és úgy lépett fel országos szinten, mint a köztársaság oligarcháinak védelmi szervezete, amely semmilyen eszköz használatától sem riad vissza, mikor ezen oligarchák érdekeinek érvényesítéséről van szó a többi köztársaság hasonló szervezetei ellenében. Mióta pedig megnyílt a szabad tér mindenfajta párt megszervezése előtt, azóta csak csodálkozhatunk az emberi elme ötletességén, esetleg az ismétlődő pártelnevezések unal-

mas szaporaságán, ahogy a formálódó csoportok teljesen világnézettelen, álpragmatikus programajánlataikban fűt-fát összehordanak, hogy megindokolják létezésüket. Nem is csoda, hogy honfitársaink egy pillanatig sem veszik komolyan a pártprogramok meglétét. Ezeket a füzetecskéket senki sem olvassa, néhány naiv elemzőn kívül. De hiába is olvasná őket, hiszen még egyik pártvezetés sem tartotta magát hozzájuk. A politikai önazonosság és identitás ismeretlen fogalom számukra. A pártközi harcokban maguk sem veszik észre, miképpen csúsznak át egyik oldalról a másikra, miképpen kerülnek hirtelen szembe tegnapi elveikkel, miképpen szidják habzó szájjal tegnapi önmagukat. Minden elvet elvetnek egy mandátumért. A mandátumokat meg aztán adják s veszik, mint a kofák a friss cseresznyét a piacon. A pártvezetőségek korrumpálódása a párttagság zuhanásszerű csökkenésével jár, néha a pártvezér akkor veszi csak észre, hogy kihátrált mögüle híveinek tábora, mikor a választásokon hoppon marad. Ennél nagyobb baj az, hogy a folytonos kompromiszszumos és elvtelen vonalvezetés oda vezetett, hogy folyamatosan hanyatlik az önkormányzati demokrácia is meg a parlamenti demokrácia is. Már nem a valóban létező társadalmi érdekek érvényesülnek sem itt, sem ott, hanem az egymással néha szembenálló, néha lelkesen kereskedő, néha meg nagy összeborulásokban önmaguk ünneplését szervező pártvezetők érdekei. Azok az eszmények, amelyek egykor hagyományosan jellegzetesek voltak a jobb- és a baloldalra, ma csupán mint fakó festéknyomok lelhetőek fel a pártok plakátjain. A szavazókból is inkább nézősereg lett, akik élvezettel vonulnak a nyilvános politikai cirkuszok tereire. Ott kitombolhatják magukat, de egyre kevesebben hisznek benne, hogy ennek a tombolásnak, az öncélú élvezet után bármiféle kihatása lenne sanyarú életük további folyására. Nem is csoda, hogy a statisztika bizonysága szerint, mind kevesebben járulnak az urnák elé. Az emlékek, a mítoszok és elvek továbbra is sok ember fejében élnek, de nem sokra mennek velük. Még többen úgy érzik, mindez fölösleges kacat, amivel kár volt megterhelni magukat, mert semmi hasznot nem hoz nekik, igyekeznek el is felejteni minden hagyományt. A politikai közösség, amelyre egykor hivatkozni lehetett, szétmállott. Gondoljunk bele, az egykor uralkodó eszmék, mint amilyen a munkásönigazgatás volt, a kizsákmányolásmentes társadalom, a demokratikus szocializmus építése, ma csak kacajt válthatnak ki fölemlegetésükkor. Azt a szót, hogy kommunista, ma szitokszóként használják. Azt a nevet, hogy Marx, szintén. Ez csupán külsőség. A lényeg azonban az, hogy nincs olyan párt, még erős szakszervezet sem, amely képes lenne a munkások érdekeit vagy akaratát megjeleníteni és képviselni. A politikai színtéren minden jelen levő erő arra törekszik, hogy minél nagyobb hasznot húzzon a kapitalizmusnak jelenleg folyó bevezetéséből, a kapitalizmus meg azért jön el olyan lassan és akadozva, mert ezek az erők egymás ellen fordulva marakodnak a koncon. Akik leginkább megszenvedik ennek a folyamatnak a lassúságát és összevisszaságát, azok alig értik, miről van szó. Képviselőjük nincsen, pártjuk nincsen, programjuk nincsen, jövőjük, enyhén szólva, kétséges. Az összevissza szavazó emberek csak világnézet nélküli pártok között választhatnak. Sose felejtem el, mennyire izgultam, mikor a gimiben csak hármast kaptam a szocialista öntudatról írt dolgozatomra. Ha végignézek koromon, kénytelen vagyok megállapítani: Nesze neked szocialista öntudat!

A BALOLDALISÁG KRITÉRIUMA

Egyik múltkori írásomban megállapítottam, hogy szerintem nálunk jelenleg nincsen igazi baloldali párt. Jött is a reakció, két hallgató is megkérdezte tőlem, szerintem mi a csoda jellemezné a baloldali pártokat, melyek azok a kritériumok, amelyek eldönthetnék, hogy egy párt melyik oldalhoz is tartozik. Nos, a dolog, véleményem szerint, két tényezőn múlik. Az egyik a párt munkához való viszonya, a másik a szegénységhez való viszonya.

Ami a munka társadalmi szerepét illeti, megfigyelhető, hogy összes pártunk igyekszik megkerülni ezt a kérdést. Nemcsak nálunk történik így. A volt szocialista államok minden szocialista vagy szociáldemokrata pártja szép szavakkal ugyan, de igyekszik jó messzire távol tartani magát attól, hogy választ adjon erre a kérdésre. Abban a pillanatban, mikor elfogadták a piacgazdaságot, ne feledjük, a társadalmi realitás, régi jó marxista meghatározással „a szükségszerűség" kényszerítette őket rá, a régi rendszer veszedelmesen közeledett a teljes csőd felé, abban a pillanatban lemondtak arról, hogy valamit is gondoljanak a kizsákmányolásról. Erről nem is nyilatkoznak, valószínűleg úgy tekintik, hogy ez egyfajta „szükségszerű" áldozat a hatékonyság oltárán. Minél kevesebbet emlegetjük, annál gyorsabban elfeledjük. Pedig ez nem olyan kérdés, amit el lehet feledni. Ideig-óráig, amíg tart az a kapitalizmusba való „újra visszatérés" sokkja, addig kevesen beszélnek róla, de bizony ismét előkerül majd, ha valaki megszólal a társadalom kivetettjei, a kárvallottak közül. A legkorrektebb pártprogramok az elosztási rendszerek állandó felügyeletét ígérik, szociális hálót emlegetnek, és azt, hogy gondoskodnak a lemaradók védelméről is. Ez azonban nem oldja meg a kérdést. A piacgazdálkodásban a kizsákmányolást nem lehet felszámolni. Az értéktöbbletet, amelyet a munkások termelnek meg, a tulajdonosok, egy szűk vezetői réteg, az adók által az állam, néha a befektető bankok osztják. A munkások érdekérvényesítő ereje nem elégséges ahhoz, hogy jogosultnak vélt részüket megkapják. Ez olyan kérdés, amelyet most a szőnyeg alá söpörtek, mert a gyakorlatban nem képes rá választ adni egy párt sem, hiszen kiderült, hogy az úgynevezett „létező szocializmus" rendszere lelassította és versenyképtelenné tette a gazdaság fejlődését, vagyis önmagát számolta fel, ezért meg kellett szüntetni, de biztos vagyok benne, hogy az idő ismét felveti, mi legyen az értéktöbblettel, miért ne lehetne igazságosabb és átfogóbb megoldást találni elosztására, hogy az emberek nagy része ne szoruljon könyöradományokra. Kissé nevetséges, hogy a volt szocialista országok úgynevezett utódpártjai nem erről beszélnek programjaikban, hanem a létező lemaradottak, a növekvő szegényréteg ellenére arról hablatyolnak, hogy a technikai fejlődés majd lehetővé teszi, hogy az emberek kevesebb munkával is többet keressenek, meg hogy a társadalmi javak nemsokára feleslegbe kerülhetnek a valós igényekhez képest, mintha a kapitalizmusba való visszatérés ténye önmagában varázspálca lenne. Gondolom, évtizedek múlnak majd el ilyen félrebeszélés közepette, de hiszek benne, hogy a kényszerűség ráveszi azokat, akik az egész társadalom állapotával törődnek, hogy szembenézzenek a kérdéssel, mi az emberek munkája, mit lehet tenni a kizsákmányolás ellen.

A magukat baloldalinak valló pártok legnagyobb gondja a szegénység. Ennek szemmel látható növekedése erősen szorítja mindazokat, akik nem csupán saját érvényesülésük érdekében iratkoztak be a pártba. Miféle társadalmi érzékenységet mutat a párt, ha nem törődik a társadalmi igazságtalanság égbekiáltó látványával, amelyet még a jobboldal sem hanyagolhat el, hanem az is programjába épít mindenféle humanitárius mozgalmat, segélyakciót, az emberi szolidaritás különféle formáit. A szegénység nemcsak a javak hiánya. A szegénység megnyilvánul a lehetőségek hiányában is. Ezért vezették be több volt szocialista országban az esélyegyenlőségi minisztériumot, amely mindenféle maradék pénzekből, költségvetési keretből adományoz a lassan lemaradó rétegek számára némi reményt. Gondolom, hosszabb távon megszűnnek ezek az eleve vesztésre ítélt próbálkozások. A szegénység a szabadság hiányát jelzi minden társadalomban. Amíg nincs megoldva az értéktöbblet kérdése, addig az elosztás kérdését sem lehet megoldani. Erről lehet sokáig nem beszélni, erről lehet nagyon körmönfontan mellébeszélni, a magukat baloldalinak vallók kihasználhatják pártjuk erejét arra, hogy megszerezzék a hatalmat vagy annak csak egy darabját, és különféle pozíciókat foglaljanak el, zsákmányt szerezzenek maguknak, de amíg nincs magyarázat a változó világra, amíg nincsenek az egész társadalom jobbítására szolgáló célok, addig nincs is igazi baloldal. Márpedig az emberiség jövőjéről van szó. És mivel az emberi társadalom további sorsáról van szó, biztos vagyok benne, hogy megszületik az az átfogó gondolati rendszer, amely nem beszél másról, mikor a lényeget kérdezik, nem okolja a globalizációt vagy az új informatikai rendszereket a társadalmi helyzetért, hanem lehetővé teszi, hogy a modernizáció átfogja az egész világot, és lehetővé teszi, hogy az emberiség egésze hozzájusson a megtermelt társadalmi javakhoz. Nagyon szomorú lenne, ha csupán egy-egy megbízott esélyegyenlőségi miniszter vagy kormánybiztos gondolkodna róla, hogy egyetlenegy tehetséges gyermek se maradjon koldus, mikor kitűnő mérnök, festő vagy operaénekes lehetne.

KÖZÉPOSZTÁLY, HOL VAGY?

A nyolcvanas évek közepén tagja voltam az UNESCO jugoszláviai tanácsának. Mindenféle felmérés, határozat, jelentés érkezett hozzánk a szervezet párizsi központjából. Még ma is őrzöm némelyiket, nem annyira a statisztikai adatok, inkább az akkori oktatási és művelődési akciók miatt, azokból sokat lehetett tanulni. Pontosabban, lehetett volna, ha közben szét nem esik az ország, amelyben éltünk, és szét nem esik az életünk, amelyet éltünk.

Egy ilyen felmérésből látom, hogy az UNESCO 1986-ban úgy ítélte meg, a világon mindenki szegény, akinek egyhavi jövedelme nem haladja meg a 270 amerikai dollárt. Most csupán keserűen mosolyoghatunk ezen, hiszen sikerült „odafejlődnünk", hogy e kritérium alapján Szerbiának minden lakosa szegény, kivéve azt a húszezer embert, aki meggazdagodott a háborús években, esetleg vezető állásban van a villamos művekben, az olajiparban vagy valamelyik bankban. A többi kezet foghat Zambia és Uganda lakosaival. Az átlagfizetés 14 000 dinár körül mozog, te-

hát eléri a kettőszáz dollárt. Az UNESCO tisztviselői szerint, aki ennyit keres, annak nem jut olvasásra, tanulásra, szórakozásra pénze, az jövedelmének nagy részét élelemre, a maradékot pedig ruházkodásra kénytelen költeni, tehát nem fejlődik, a társadalmi ranglétrán nem képes előrelépni, sőt gyermekeit is helyzete ketrecébe zárja. Nem adhat nekik megfelelő alapot a haladásra, az alapiskoláztatás után nem tudja őket képességeiknek megfelelő oktatásban részesíteni.

Nem tudom, hogy azóta változtak-e a világszervezet mércéi, nem nagyon hiszem, hogy csökkentették volna a szegénységi kvótát, hiszen a világ gazdagabbik része tovább gazdagodott, a szegényebbje most is tengeti napjait, mint régen, csak mi csúsztunk lefelé, méghozzá veszedelmes sebességgel. A nyolcvanas években úgy tűnt, Jugoszláviában is kialakul egy erős középosztály. Az egy főre jutó évi jövedelem megközelítette a hatezer dollárt, s az ország lakossága egyharmadának ennél nagyobb volt a bevétele. Olyan húzóerőnek látszott ez az egyre jobban gazdagodó és polgárosodó réteg, amely majd egyenletesen és folyamatosan viszi előre az országot, belőle lett volna a megújuló értelmiség, a gazdasági és politikai elit. Nos, a lakosságnak ezt a részét, amit általában középosztálynak szoktak nevezni, alaposan tönkretette az elmúlt évtized. A legtöbb tisztviselő, tanár, orvos éppen csak meg tud élni a fizetéséből, a legtöbb szakmunkás, mérnök és mester látástól vakulásig dolgozik, hogy ne süllyedjen mélyebbre a szociális mocsárban. A középosztály a három év óta javuló körülmények ellenére nem képes elérni a nyolcvanas években megszokott színvonalat. Ma tulajdonképpen szinte minden középiskolát befejező diák beiratkozhat az egyetemre, elméletileg tehát adva van a felemelkedés lehetősége számukra, csak éppen tönkremegy a család, ha minden jövedelmét iskoláztatásra költi. Arról most nem is beszélek, milyen színvonalat ér el nálunk az egyetemi oktatás.

Az önigazgatási szocializmus kialakult jóléti rendszerére ma sokan úgy emlékeznek vissza, mint olyan rendszerre, amely hatékonyan csökkentette a társadalmi egyenlőtlenségeket. Nem egészen így volt. Éppen azért alakulhatott ki az a bizonyos középosztály, amely lassan, de biztosan tollasodott, mert volt rá lehetőség. Viszont a központosított újraelosztás, a mindenkit magába fogadó egészségügyi biztosítás, az ingyenes oktatás egyfajta jóléti állam képét mutatta mind polgárai felé, mind kifelé. Aztán mikor a pártvezetés a bürokrácia elleni harc örve alatt a háborúzásra vonta el a pénzeket, hónapok alatt szétette ezt a látszatot a rohanó infláció, a tömegessé váló munkanélküliség, és jelentős társadalmi csoportok sodródtak az éhezés küszöbére olyan gyorsan, hogy sokan fel sem fogták, mi történik velük. A propaganda amúgy is nemzeti maszlaggal etette őket. A háború réme, a menekültek még szomorúbb sorsa, a félelem sokáig befogta az emberek száját. Most meg eljött a rendszerváltás ideje, a gazdaság visszavált a kapitalizmusra. A volt középosztály kétségbeesetten küzd a munkahelyekért, a kicsit nagyobb jövedelemért, nagyon gyakran a betevő falatért.

A szegénység persze sokarcú, rengeteg fokozata van. Nincs olyan módszer, amely tudományosan és egészen pontosan meghatározná, hogy a szegénység határa. Gondolom, hogy egy német szociológus pofára esne, ha meghallaná, hogy ná-

lunk a szociális minisztérium javaslatára megemelték a juttatások mértékét, és most minden jövedelem nélküli család havonta 3065 dinár segélyt kaphat. Negyven dollárt. Új-Zélandon minden családtagnak havonta 1600 dollár segély jár, amíg nem kapnak munkát a munkaképes felnőttek. De mi itt élünk. Ahogy az Ellenállás egyik plakátja szólt, nem tudom, emlékszenek-e rá: „Jön a tavasz, és én Szerbiában élek."

Bele kell nyugodnunk, hogy leszakadó középosztályunknak ismét, a történelem folyamán ki tudja hányadszor, szegénysorból kell felkapaszkodnia a társadalmi létrán. Ha nem volna ilyen lassú a tranzíció folyamata, ha végre dolgozni kezdenének a gazdasági üzemek, ha friss tőke áramlana az országba, hogy kedvezőbb irányba fordítsa a termelés mutatóit, talán több tagja vívna meg sikeresen a szegénységgel. A társadalompolitika legfontosabb prioritása a középosztály újrateremtése, megerősítése kellene hogy legyen. Elit másként nehezen alakul ki az országban. Egyelőre erre senki sem képes odafigyelni.

ÉRTÉKEK ÉS CÉLOK ZŰRZAVARÁBAN

Sokan panaszkodnak mostanában, hogy nem értik saját gyermekeiket, nem képesek követni gondolatmenetüket, főleg nem tudnak rájuk hatni, mert azok egész más értékrendszerben gondolkodnak, mint ők. Azt is gondolhatnánk, hogy egyszerű generációs félreértésről van szó, hiszen az öregek sohasem „értették meg" a fiatalokat. Ha alaposabban utánanézünk a dolognak, megdöbbentő az eredmény. A mi társadalmunkban egyszerűen nem létezik kialakult értékrendszer. Zűrzavar, összevisszaság, tudatlanság van az emberek fejében. Nem véletlenül.

Közvetlen környezetünk az utóbbi száz évben folyamatosan viharos változásoknak volt kitéve. Itt sokan élnek még, akiknek nevelésében az osztrák–magyar iskolarendszer alapelvein felnőtt tanítók vettek részt. Másokat a délszláv királyság iskolái oktattak. A középnemzedék minden régi elvet, tanítást és értéket kötelezően elvetett, előbb a sztálinista kommunista erkölcsöt, majd a helyére lépett szocialista önigazgatási értékrendszert tanulta. Meg sem kísérlem elemezni, hogy az milyen volt, de megállapítható, hogy annak még volt valamiféle rendszerezett struktúrája, viszont helyére maga a káosz lépett. Sem az iskolák, sem a közintézmények nem szakítottak nyilvánosan a régi renddel, hanem ki-ki a saját kívánsága, saját feje szerint válogatott a propagálandó értékek között. Látható ennek nyoma az egymás után következő, mind pusztítóbb hatású iskolareformokban, látható ez a közvélemény teljes anarchiájában, látható a törvények összevisszaságában, az igazságügy rendezetlenségében, a sok száz párt zavaros kapkodásában, a mindennapi élet szinte minden vonatkozásában.

Nincs vége a zűr okozati felsorolásának: ugyanis a médián keresztül begyűrűzik hozzánk a világban is válságban levő értékrendszerek kuszasága. Még az annyira tisztelt és vágyott Nyugaton is értékválság van, a fogyasztói civilizáció most küzdi le a hagyományos gondolkodásmód végvárait. Szóval, mindenütt folyik a küzdelem az emberi életnek és együttélésnek olyan szabályozórendszereiért, amelyek lehetővé tennék az emberi közösség tartós fennmaradását, hiszen bizonyos önkorlátozás

és rend nélkül az nem elképzelhető. Ehhez a világválsághoz tettük mi hozzá saját balkáni történelmünkből és jelenünkből adódó káoszunkat. Csoda-e, ha szinte azt volna kedvünk megkérdezni: nevezhetjük-e egyáltalán civilizációnak azt, ami nálunk uralkodik? Jogossá teszi a kérdés feltevését, ha megvizsgáljuk, milyen válaszokat képes adni az ember örökös dilemmáira a ma intézményrendszere, a család, az iskola, a nyilvánosság. Jogossá teszi a kérdés feltevését, ha megvizsgáljuk, miért nem fogadják el a mai gyerekek e válaszokat, miért nem tartják hiteleseknek vagy igazaknak azokat.

A legegyszerűbb megérteni a dolgot, ha áttekintjük, hogyan viszonyul a társadalmunk néhány örökösnek tekintett emberi értékhez. Vegyük például a mindennapi tevékenységünket, a munkát. Valaha azt tanultuk, alapvető értéke életünknek a munka. Ezt verte fejünkbe hittanórán a tiszteletes úr, aki a Bibliát meg Luther Mártont idézte bőven, s ezt verte fejünkbe a tanár, aki Marxot meg Engelst idézte, hiszen szerintük a munka tette emberré az embert. Ma milyen értéke van gyermekeink szemében annak a parancsnak, hogy: Dolgozz? A gyerekek nagyon éles szeműek, pontosan látják, mennyit ér, ha valaki látástól vakulásig dolgozik. Vajon nálunk az boldogul, aki szorgalmas? Az érvényesül, aki önfeláldozóan és becsületesen munkálkodik? Mondhatunk mi a gyermeknek, amit akarunk, ha saját szemével látja, hogy itt az vitte legtöbbre, aki csalt és lopott, aki becsapta embertársait, vagy aki halomra gyilkoltatott másokat. Mit ér az örök emberi parancs, ha nincs semmi foganatja? Nem tűnünk kissé nevetségesnek saját szemünkben, mikor dolgozni tanítjuk a gyereket, ahelyett, hogy arra tanítanánk: Élvezd az életet, gyorsan elmúlik? Mert ezt az utóbbi parancsot harsogja feléje szinte minden médium. Nemcsak a környezet gyakorlata, hanem a fogyasztói társadalom mindenünnen áradó reklámáradata is. A munkaképes felnőtt lakosság mindössze egyharmada van állásban. Az állásban levőknek csak valamivel több mint a fele dolgozik valóban, a többiek csupán a társadalombiztosítás miatt tartják fenn a munkaviszonyt. Aki dolgozik, keservesen számolgatja a keresetét, a kínai boltokban vásárolja a ruháit, gyerekeit nyaralni nem viszi, örül, ha elsejéig kihúzza valahogy. Az meg, aki luxuskocsiban rohangál, aki mindenkinek italt rendel a vendéglőben, aki kastélyt építtet a szomszéd utcában, az nem ilyenfajta munkából szerezte pénzét. A következtetést könnyen levonja minden gyermek.

Még egy példát felhozok. Valamikor mindenki tudta, hogy örök emberi parancs: Szeresd felebarátodat! Gondolom, ma is ezt tanítja minden becsületes ember a gyerekeivel, erre oktatja a diákot minden rendes tanár az iskolában. Ezt tanítja minden világvallás, erről beszél az emberi nem nagy gondolkodóinak sok-sok műve, erről szól a művészet. Csakhogy a társadalom gyakorlata nálunk többféle módon tagadja ezt a parancsot. Tagadja akkor, mikor a munkakeresőknek nem ad munkát. Tagadja akkor, mikor a rászorulóknak olyan segélyt ad, amelyből nem lehet megélni. Tagadja akkor, mikor a beteget csak akkor műtik a kórházakban, ha az külön kifizeti a költségeket. Tagadja akkor, mikor tűri a másság gyalázását. A folyamat kezdete egzakt módon meghatározható, időben rögzíthető. Akkor kezdődött, mikor Milošević kimondta híres mondatát Kosovo Poljében: „Benneteket senki sem bántalmazhat."

Azt jelentette: Benneteket nem, másokat igen. Attól kezdve ahányszor szerb hivatásos politikus kimondta: ezt akarja a nép, csupán a szerb népet értette alatta, a többiek nem léteztek számukra. Odáig jutottunk, hogy ma országos szinten, törvényekkel védelmeznek tömeggyilkosokat. Népi hőssé váltak olyan bűnözők és közönséges rablók, mint amilyen a lelőtt Arkan volt. Tüntetnek olyan gyilkosok bíróság elé állítása ellen, mint amilyen a hírhedt Legija, aki pénzért irtotta a főnöke politikai ellenfeleit. A választásokon képviselőnek jelölnek Hágában ülő háborús bűnösöket, akik nyilvánosan arra biztatták a népet, hogy rozsdás kanállal vágják el a nyakát más népeknek. Sehol a hajdani alapparancs az önkorlátozásról és önmegtartóztatásról. Sehol a felebarát szeretete. Végletesen teljesül a reklámipar alaptétele: Szeresd önmagadat! Mintha szerethetné az ember csupasz önmagát, mások jelenléte, tudomásulvétele, elismerése és megbecsülése nélkül.

Talán elég ez a két példa rá, hogy megértsük, nagy bajban van a társadalmunk, mert értékek és célok zűrzavarában élünk. A törvénytelenség, pontosabban szólva minden regula, szabályozás és rend hiánya kiterjed az élet minden területére. A szociológia ezt a jelenséget anómiának hívja. Az emberi viszonyokban sehol nem lehet rendszert építeni, mert szétzüllöttek az alapvető kapcsolatok. És még nagyobb baj lesz a jövőben, hiszen nem tanítjuk gyermekeinkkel az emberi élet igazi céljait. Hogyan tiszteljék apjukat és anyjukat, ha azok zűrzavart teremtettek köröttük? Hogyan tartsák be a Ne lopj! parancsát, ha megélni sem képesek? Hogyan tartsák be a Ne ölj! parancsát, ha itt a gyilkosok a hősök? Nehéz idők járnak, és nem lesz könnyebb a jövőnk sem, ha gyorsan nem sikerül megteremteni azt az egyensúlyt, amely emberi keretek közé szorítja az önzés, a mohóság és a féktelen önmegvalósítás megnyilvánulásait. Megfigyelhető, hogy a legtöbb gyerek számára az élet értelmetlen és céltalan. Képtelenek felfedezni saját helyüket a világban. Belátható és igazolható értékrendszer híján az ember kiesik a civilizációból. Céltalanul hányódik ide-oda, mint szélfútta kóró. Hány élet megy tönkre a szemünk előtt, mire gyerekeink érdekében végre valamit teszünk?

„A KÁOSZ NEM TUD CSENDDÉ ELCSITTULNI"

Esténként néha verseket olvasok. Nyugtatom magam a sok rossz hír után. Megnyugodni nem mindig sikerül, de néha magam is meglepődök, mikor olyan régi versre bukkanok, amelynek szavai a mára vonatkoznak, pedig a költő a maga vigasztalására írta őket évtizedekkel vagy évszázadokkal ezelőtt. Néha meg az lep meg, hogy olyan költő szavai érintenek meg, akiről nem túl sok jót gondolok, aki iránt esetleg az irodalomtörténet vagy a tanítómestereim se voltak túl kegyesek. Tegnap például Gábor Andor egyik verse gondolkodtatott meg. Azé a Gábor Andoré, akinek főleg humoreszkjeit ismerem, s akiről mindig úgy tartottam, hogy elég felületes, könnyű műfajú költő volt, hiszen először éppen a Magyar Rádió kabaréműsoraiban hallottam meg a nevét. Mikor már bejöhettek a magyar könyvek az országba, tőle a *Doktor Senki* című regényt vettem meg az Olcsó Könyvek sorozatában, megnéztem, akkor éppen huszonnégy dinárért. A *Doktor Senkit* az első világháború

alatt, 1915-ben írta, s aki egy kicsit meg akar szabadulni a mindennapok szürkeségétől, nyugodtan elolvashatja, ígérem, nevetni fog. A versei, amelyeket különböző válogatásokban olvashattam, csupa proletárokról, osztályharcról meg ilyesmiről szóltak, nem is volt kedvem soha utánajárni, írt-e még valami mást is. Most véletlenül került egyik verse elém. Már más mérce alapján válogatnak a magyar antológiák szerzői is, mint a reálszocializmus korszakában. Most másik oldaláról ismertem meg a költőt. Az operettszerző és a *Ludas Matyi* szerkesztője, akit kissé léhának és saját osztályából kibukott embernek véltem, tudott egyszerű szavakkal mély és magvas gondolatokat is közölni. Olyan gondolatokat, amelyek bennünket is gyötörnek. Olyan kérdéseket fölvetni, amelyekre mi is keressük a választ. Igaz, van a versben egy kis Ady-hatás, mint a korabeli költők szinte minden költeményében, igaz, emlegeti a harcot, azt a végsőt, amely olyan sok proletárdalban szerepel, de szavaival mégis sikerül megérinteni mai lelkünket. Lássuk csak, miket mondott ez a Gábor Andor kilencven évvel ezelőtt:

Szám, csókra lettél vagy gonosz szavakra?
Szemem, borzadni lettél, vagy vidulni?
A föld most már csak gyűlölségek akla,
S a káosz nem tud csenddé elcsittulni.
Megélni rossz Világnak fordulóját,
Hol fergeteg sivít s nem hallik ének;
Hol hasztalan van kerted, meg nem óják,
Be rossz, be rossz most Egynek és Egyénnek.
Be rossz, be rossz a harcosok sorában,
Kik vívják ezt a harcot, ezt a végsőt!
O vagy meghalni kellett vón korábban,
Vagy megszületni kellett volna később.

Hányszor érezzük, és hányszor mondjuk ezt mi is.

Vagy meghalni kellett vón korábban,
Vagy megszületni kellett volna később.

Persze, hiába mondjuk, mint annyian már előttünk, s annyian majd az utódaink közül. Nem tudunk úgy élni, hogy hátat fordítunk a vonagló világnak. Nem szökhetünk sehova saját környezetünkből, sehova a gyűlölet nekünk adatott aklából. Állást kell foglalni, szembe kell nézni a világgal, akkor is, ha sajog a lélek, akkor is, ha fájdalmasan nehéz ez a szembenézés. Gyűlölhetjük a gyűlöletet, amely emberből ember felé mindig fölöslegesen árad, de felelősséggel kell szembenéznünk vele, mert más utunk nincsen. Gábor Andor, mint minden alkotó, saját kétségbeeséséről ír, mikor így fejezi be ezt a verset:

Nem tudom szavakká összefogni
A tébolyt, melynek hallom rengeteg
Öklét a házak ajtaján kopogni.
– – – – – – – – – – –
Jaj, rémület hangszernek lenni ma,
Káosz rotyog ki tört száján a kürtnek,
Nem ég felé felívelő ima,
Csak sóhajtása tűrhetetlen tűrtnek.

Sóhajtozni persze, évezredek óta divatos szokása a költőknek, meg is hathatja lelkünket, de mi kénytelenek vagyunk szembenézni sorsunkkal, azzal a helyzettel, amelyben a káosz valóban évtizedek óta nem tud „elcsittulni" (így: két t-vel írja a költő, talán tájszólás, talán a ritmus miatt), s a káosz már-már tűrhetetlen módon fokozódik, egyre változó alakokban támad ránk, egyre rafináltabb módon vesz körül bennünket, és nekünk mégis itt kell élni, mégis dolgozni kell, mégis gyerekeket kell nevelni, mégis rendet kell teremteni az udvaron, bemeszelni a házat, behordani a téli tüzelőt. És akármilyen egyszerű emberek is vagyunk, törekednünk kell a jóra, kifelé törekedni a gyűlölet aklából, felelősséget vállalni sorsunkért és saját szavainkért, akár a költőnek.

Mondom, így lepett meg engem Gábor Andor. Elgondolkodtatott a régen-régen írott soraival, amelyek az én számról is sokszor elhangzanak, ha helyzetemen töprengek. Az lenne jó, ha minden ember, de különösen az, aki a világ előtt szerepel, válaszolni tudna arra a költő által olyan egyszerűen feltett kérdésre: „Szám, csókra lettél vagy gonosz szavakra?" Sokkal jobban meggondolná, mit beszél, ha erre lelkiismeretesen választ adna.

A HAZUGSÁG HÁLÓJÁBAN

Az embernek az az érzése, hogy minél jobban múlik az idő, annál inkább nő a hazugság hálója körülötte. Mintha a modern ember sokkal többet hazudna, mint elődje. Ennek talán az az oka, hogy egyre több szó hangzik el körülöttünk. Egyre több információhoz jutunk, sőt, az információk tömege egyre nagyobb nyomással nehezedik agyunkra, és ebből a nyugodt szívvel rettenetesnek nevezhető tömegből egyre több egységről derül ki, hogy az bizony nem igaz. A filozofikus hangulatú ember azt mondhatná erre, hogy amióta világ a világ, az emberek mindig hazudtak egymásnak, de nehéz filozofikus nyugalommal fogadni azt a hazugságtömeget, amely árad körülöttünk. Mintha az új lehetőségek, a rádiók, a tévék, az internet, a mobiltelefon, az SMS, csak újabb alkalmat adtak volna a hazugságtömeg növekedésének. És a hazugságok is egyre kifinomultabbak, körmönfontabbak, nehezebben ellenőrizhetők lettek. Gyerekkoromban könnyen ellenőriztem, mikor a szomszéd Pista azt hazudta, hogy Péteréknek ötlábú borja született. Egyszerűen elszaladtam Péterék kapujáig, és megkérdeztem az udvaron játszó Mariskát, egészséges-e a kisborjú az istállóban. Ma olyan hazugságokkal traktálnak, amelyeket nem vagyok ké-

pes ellenőrizni akkor sem, ha napestig szaladgálok. A modern ember hazugságokkal ébred és hazugságokkal fekszik. Valamikor a hazugság főleg az egyént szolgálta. Valamikor csak védekezésre, a büntetés elkerülésére, esetleg önámításra szolgált. Ma a hazugság nemcsak fegyver az ellenségnek tartott idegenekkel szemben, nemcsak eszköz a rendszer számára, hogy lenyugtassa a lázongó tömegeket, a hazugság ma áru, amellyel kitűnő üzletet lehet csinálni, kereskedni lehet vele, adni és venni, profitot termelni rajta és általa.

Megváltozott az emberi társadalom, és megváltozott a hazugság helyzete is. Gondolom, a templomban ma is azt hallgatják a hívők, hogy hazudni bűn. Gondolom, az iskolában ma is azt tanítják a diákokkal, hogy hazudni nem szabad. Gondolom, a szülők ma is rápirítanak csemetéikre, ha füllentésen kapják őket. Mégis megváltozott a hazugsághoz való viszony. Ahogy valamikor csak akkor tört ki háború, ha azt megüzenték egymásnak a királyok, ma meg folyamatosan folyik a háború az egész világon, tulajdonképpen soha senki sincs biztonságban sehol, ugyanúgy befonta a ma társadalmát a hazugság az egész világon. Senki sem él igazak között, minden tényt, minden adatot le kellene ellenőrizni, mielőtt elhiszi az ember, erre meg senki sem képes. Lassan elvesztjük hitünket az igazságban, lassan cinikussá, lelkileg fáradtakká válunk, mert nem tudjuk, ki mond igazat, és ki hazudik. Ahogy öregszik az emberiség, egyre többet tud, és egyre többet hazudik.

Odajutottunk, hogy ma a világ leghatalmasabb országainak leghatalmasabb vezetői hazudnak legtöbbet. Odajutottunk, hogy ezek a hatalmasságok elképzelhetetlen összegeket költenek arra, hogy hihetően hazudhassanak. Odajutottunk, hogy szakértők tízezrei dolgoznak hónapokig, hogy ezek az emberek megalapozottan hazudhassanak. Odajutottunk, hogy a hazugság gépezete megolajozottan dolgozik, őröl folyamatosan, folyik a pénz, nem kímélik a legújabb műszaki felszerelést, egy cseppet sem törődnek a belefektetett emberi munkával, hogy a végeredmény mégis csak hitvány hazugság legyen, amit egyetlen józan gondolkodású ember sem hisz el.

A mi társadalmunk meg évtizedek óta fürdik a hazugságban. Nézzenek körül. Kinek lehet itt hinni?

Nálunk szervezetten és hatalmi parancsra vezették be a hivatalos hazudozást. Ötven évvel ezelőtt ezt néhány alapvető hazugságra korlátozták, de azokat mindenáron igazságnak kellett tartani. Aki nem vonta kétségbe, hogy a párt mindent tud, azt békében hagyták. Aki nem vonta kétségbe, hogy a főtitkár tévedhetetlen, azt nem büntették. Aztán bonyolódni kezdett a helyzet. Úgynevezett *új beszédet* vezettek be, amit csak a bennfentesek értettek. A leghivatalosabb helyről mondták ki, hogy Jugoszláviáért kell küzdeni, de aki értett az új beszéden, az tudta, hogy ez alatt Szerbiát kell érteni. A leghivatalosabb helyen közölték, hogy mi nem vagyunk háborúban, de a fiaink az ablakon át szöktek ki, ha jött értük a katonai rendőrség, hogy a harctérre vigye őket. A leghivatalosabb hely közölte, hogy mindent megtesz az ország fejlődése érdekében, de egyhavi fizetésből egy liter bort lehetett venni, annyi meg nem elég arra sem, hogy leigya magát az ember. A leghivatalosabb jelentette be, hogy már megint győztünk, a házukból kiűzött emberek meg itt vonultak szekereiken az ablakunk előtt. A leghivatalosabb minden győzelme a megvert hadsereg

zsugorodását hozta magával. Mikor bejelentette, hogy újraépítjük az országot, az emberek félelmükben nem tudtak aludni. Ha kinézek az ablakon, az utca szemközti oldalán látom az újjáépítés romjait. Négy darab három hónap alatt felhúzott emeletes ház lassan szétázó példánya áll itt, a topolyai építővállalat még a darukat se vitte el mellőlük, úgy látszik, nincs szüksége rájuk. Kérdés, megvan-e még egyáltalán az a vállalat.

A leghivatalosabb is eltűnt, de a hazugság hálója ránk maradt örökségül. Arra annyira rászokott ez a társadalom, hogy nem képes kikecmeregni belőle. Ma a híreket senki sem hiszi el. Minden hivatalos bejelentést erős fenntartással kezelnek az emberek. Az emberek nem háborodnak fel azon, hogy valaki hazudik nekik. Természetes dologgá vált, hogy hazugságok között kell élnünk. Azt hiszem, ebből a szempontból nem maradunk le a nagy világversenyben. Pedig fáradtak vagyunk már mindnyájan. Egyre nehézkesebben, egyre ritkábban rázzuk a hazugság hálóját. Mintha arra várnánk, hogy magától szétesik.

MÉG KÉR A NÉP

Sokszor hallok panaszt, milyen rengeteg nálunk az ideges ember. A hivatalokban alig találkozni udvarias és figyelmes tisztviselővel, az autóbuszban nem adnak helyet az idősebbeknek, az utcákon akkora a zaj és a lárma éjjel is, hogy nem lehet aludni tőle. Valós kép, sajnos, legtöbbször így van. Mégis azt mondom, ilyen türelmes nép, mint nálunk, nincs más a világon. Engem tulajdonképpen ennek a népnek a végtelen passzivitása lep meg. Ha végignézek a postán napok óta saját járandóságukért várakozó nyugdíjasokon, ha leülök az orvosi váróban az órák óta hiába üldögélő betegek mellé, ha véletlenül a munkaközvetítő előtt megyek el, amelynek ajtajában teljesen feleslegesen veszteglők cigarettáznak naphosszat, mindig Petőfi verssorai jutnak eszembe: „Még kér a nép, most adjatok neki!/Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,/ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?" Nálunk mit se törődik senki se Petőfivel, se a néppel. Senki sem fél a nép haragjától, és úgy látszik, nincs is mit félni tőle, ezzel a néppel azt tesznek többre hivatott vezetői, amit akarnak. Ez a nép a balkáni mészárosnak nevezett nagyvezért is csak akkor hajtotta el, mikor az már bevégezte nagy hírű munkáját, tönkretette az országot alaposan. Most meg a nép szeme előtt folytatódik a hanyatlás, a vállalatokat kirabolják, lenullázzák, eladják, a munkásokat évekig nem fizetik, utcára rakják, kisemmizik. Egyesek apró táblákra írják bajaikat, sétálnak vele a helyi tanács előtt, aztán hazamennek. Itt valóban nem kell izgulni a vezetőségnek, a nép haragja nem sújt le rájuk, s ha van hozzá bőr a pofájukon, annyi bőrt húznak le még a népről, amennyit akarnak. Miért történik így?

Úgy vélem, azért, mert a népet tíz-egynéhány éve sikerült hamis célokért mozgósítani. Gondolom, a népben levő feszültségeket, megérzéseket, rossz közérzetet mind olyan célok érdekében mozgósították, amelyek semmi változást nem hoztak, amelyek még menet közben kipukkadtak, mint a túlfújt luftballon, amelyek sorozatos csalódást okoztak. A nép nagy többsége buzgón beállt a sorba, mikor a balkáni nagyvezér hívta őket tervei megvalósítása érdekében. A közösségi érzés, amelynek akkor kellene lobognia, mikor érdekeit elárulják, mikor egzisztenciáját lejtő szélére

sodorják, az évek során kihunyt. Akkor lobogott a népben, amikor a szomszédok ellen pujgatták. Sokakban még ma is élnek az akkori hívó szavak. Akkor lelkesedtek, mikor emberéleteket kellett áldozni teljesen lehetetlen és értelmetlen célokért. Azokban keresték az ellenséget, akik maguk is hasonló káprázatok áldozatai voltak. Akkor akartak az egész világgal szembeszállni, mikor az segíteni akart rajtuk. Végül, de nem utolsósorban, olyan vezetőket választottak maguknak, akik becsapták őket. Tetejében sokan még mindig a régi látszatokban hisznek, képtelenek szembenézni a valósággal, képtelenek szembenézni saját tévedéseikkel, képtelenek megnevezni az igazi bűnösöket. Azt hiszem, a legtöbbjüket egyfajta szégyenérzet gyötri. Még mindig nem fogják föl, hogy a kitasszítottságnak, amelybe egyre mélyebbre süllyedünk, megnevezhető okozói vannak. Kár elviselni azt a látszólag mindenkire kimért büntetést, amely mintegy sorscsapásként nehezedik a népre. A felelősség mindig egyéni, csak erő kell hozzá, hogy rámutassunk a felelősökre.

Mondom, nagyon türelmes nép ez. Nálunk a tömegeket félreállították. Emberek százezreit tették a perifériára. Százezrek vannak csendes pusztulásra ítélve. Mikor a munka igájából való szabadulásról énekeltek, nem éppen így képzelték annak kivitelét. Most meg tengenek-lengenek munka és kereset nélkül. Jövő nélkül. A munkaképes lakosság fele él így. Alkotó erejük teljében levő nemzedékek vesztek el az ország számára. Vagy megszokják a semmittevést, vagy külföldre szöknek. És aki dolgozik, az is éhbérért teszi. Vagy nem fizeti neki a gazda a nyugdíjalapba a biztosítást, vagy annyit keres, hogy ételre nem elég. Nagy a választási lehetőség: a munkanélküliséget szeretjük jobban a szegénységnél, vagy a szegénységet a munkanélküliségnél. És már régen fel kellett volna tenni a kérdést: Hol a szakszervezet, amelyet állítólag azért hoztak létre, hogy védje a tagság érdekeit? A nagy nemzeti hőzöngés közepette a lakosságot semmiféle önvédelmi ellenállásra se készítette föl. Az igazi érdekekről meg nem szólalt. Azt lehet mondani, hogy a szakszervezeti elit belesimult a politikai elitbe, hogy együtt konspirálják el az igazi érdekek védelmét. Ha most valaki felteszi a kérdést, miképpen vált három- vagy négyezer ember hirtelen gyártulajdonossá, tőkéssé, milliomossá, miközben milliók maradtak munkahely nélkül, miközben régen legyőzött betegségek támadnak ismét az éhezőkre, miközben hihetetlen mértékben nő az öngyilkosok száma, arra itt visszamutogatnak, mindennek magad vagy az oka, hiszen itt éltél, itt szavaztál te is.

Így aztán be kell látnunk: nem fog ez a nép „föltámadni", ahogy Petőfi jósolta valamikor. Itt hamarább tapasztalhatjuk a bennünket körülvevők közömbösségét, érzéketlenségét és passzivitását, mint a nép föltámadását. A társadalom szétesésének a jelei ezek, mindnyájunk szerencsétlenségét jelentik. Mert ha nincs a Petőfi által megénekelt népakarat, akkor nincs az a jövőbe mozdító erő, amely képessé tenné a társadalmat, hogy levonja következtetéseit a hazai elitek teljesítményének szánalmas és bűnös mivoltáról, amely fölülemelkedne az átalakulás esztendeinek belső katasztrófáján, amely új útra vezethetné a közösséget. Soha nem tapasztalt cinizmus uralkodik a közvéleményben. Nálunk a nyugdíjasokat azzal lehet vádolni, hogy fölélték saját keresetüket. Nálunk a munka nélkül maradtakat azzal lehet vádolni, hogy ők nem engedik a fiatalokat munkához jutni. Nálunk a dolgozókat lehet vádolni, amiért csődbe jutott a gyár.

Az ember önkéntelenül azt kérdezi, meddig tűrik az emberek ezt a helyzetet. És elborzad saját válaszán. Mert a tapasztalat azt mutatja, végtelenül tűrik, s aki nem tűri, az meg nem tudja, ki ellen forduljon, ezért fordul szembe a legelső emberrel, akivel találkozik. Az autóbuszon, a postahivatalban, az utcán. Az emberek többsége még mindig bűnbakokat keres az igazi bűnösök helyett.

MILYEN ELIT VEZETI SZERBIÁT?

Negyedszázada immár, hogy egy zágrábi társadalomtudós, Slaven Letica elkészítette az akkori Jugoszlávia vezető rétegének részletes elemzését. Kimutatta, hogy az akkori elit tagjai honnan kerültek elő, milyen családból származnak, milyen iskolai végzettségük van, hol dolgoznak, milyenek az emberi kapcsolataik, és mire tudnak hatni tevékenységükkel. Mintegy nyolcezer ember hálóját rajzolta meg, politikusok, művészek, katonatisztek, papok, tudósok és gazdasági vezetők voltak köztük, akik döntéseikkel meg tudták mozgatni az egész országot. A második világégés utáni történelem rövid leírása volt az a tanulmány, az országban végbement változásokat mutatta ki, mert az elit tagjainak élettörténete kiválóan tükrözte, milyen folyamatok játszódtak le az eltelt néhány évtizedben.

Azóta sem készült olyan alapos felmérés, pedig a helyzet alaposan megváltozott. Pontosabban, most már látni kellene, hogy miben változott meg, és miben nem. Szerintem érdekes lenne, ha valakinek volna ideje és ereje, meg persze mersze is, elkészíteni egy hasonló elveken alapuló áttekintést.

Minden tudományos előkészület nélkül is látni, hogy a régi elit egyes tagjai megőrizték kiemelt helyüket huszonöt év után is, s azt is könnyű áttekinteni, hogy az úgynevezett antibürokratikus forradalom kiket dobott a felszínre, a napi sajtóból pedig, hogy úgy mondjam, naprakészen felsorolhatók azok, akik a 2000 októberében történt bársonyos forradalom által kerültek döntési helyzetbe. Ez a vegyes társaság alkotja most a köztársaságot irányító elitet. Minden társadalomtudós számára nagyon érdekfeszítő kutatási alkalmat kínál e testület áttekintése. Gondolom, sokkal határozottabban lehetne látni, milyen érdekek érvényesülnek a társadalomban, mire képes a vezetés, ha valaki rászánná magát, és elkészítené az elit térképét, sőt egy ilyen felmérésből talán azt is jobban láthatnánk, hogy milyen lépések várhatók a közeljövőben. Az utóbbi feltevés persze egyáltalán nem biztos, csak abban az esetben lenne reális, ha nagyon mélyreható, lényeget látó elemzés készülne az elit tagjairól. Közben az elit összetétele nemcsak az utóbbi tizenöt évben változott egyre gyorsuló ütemben, hanem most is nagyon bonyolult. Most is keserves harcok folynak a háttérben, a helyzet jelenleg is átmeneti, és minden érdekérvényesítési pozícióért késre menő küzdelem folyik. Ugyanakkor egy ezzel ellentétes folyamat is szemmel látható, a Milošević előtti, uralma alatt formálódott, és a Milošević utáni elit tagjai kitűnően együttműködnek egymással, problémamentesen megtalálják és meg is értik egymást, ha érdekeik ezt megkívánják. Itt elsősorban a gazdasági elitre gondolok, ott a legnyilvánvalóbb ez az együttműködés, de politikai szinteken sem kizárt hasonló jelenség, elég, ha megtekintjük a szerb képviselőház végtelen üléseinek egyikét, rögtön látható lesz, hogy ilyen együttműködés nélkül a ház nem is funkcionálna egyáltalán.

Úgy vélem, azért is szükség lenne egy felmérésre, mert a látszat, a felszín, a külsőség sokszor csal. Sok ember azt hiszi, hogy azok a legfontosabb tagjai az elitnek, akik sokat szerepelnek a tévében, azok, akik mindig fényes ruhában jelennek meg, akik ragyogó autókat vezetnek, akik bálokra járnak, vagy akik az újságok pletykarovatait töltik mindennap. Nos, a látszat csal. A fontos döntéseket leginkább azok hozzák meg, akiket a nagyközönség ritkán lát, sőt néha nem is ismer. Mások a döntéshozók, és mások azok, akik e döntéseket megmagyarázzák a parlament szószékéről vagy a tévé ekránjáról. Különben még bonyolítja a dolgot, hogy a közszereplők szerepe sem ismert, vagy néha hamis színben tűnik fel. Az egyik újságíró kolléga viccnek szánt megjegyzése, miszerint nem lehet pontosan tudni, hogy a volt belügyminiszter csak a munkaidejében volt miniszter, és a szabad idejében végezte a maffia szolgálatát, vagy éppen fordítva történt a dolog, benn a minisztériumban szolgálta a maffiát, és a szabad idejét szánta a miniszterségre, egyáltalán nem vicces a jelenlegi állapotunkban. Az a helyzet, hogy nálunk is meg az átmenet útvesztőiben vergődő többi hasonló gondokkal élő országban is, keverednek a szerepek, tisztátalanok a társadalmi viszonyok, rengeteg a visszaélés, úgyhogy amíg nem tisztázódnak a jogviszonyok, nem erősödik meg a törvényesség, sokszor valóban nem tudni, ki mit csinál a háttérben. Elég elkeserítő, hogy még olyan országokban is kifizetődő a zavarosban halászás, mint például Olaszország, ahol ezekben a hetekben ítélkeznek a hivatalban levő miniszterelnök korrupciós ügyeiben, vagy maga az általunk annyira vágyott Európai Unió, amelynek adminisztrációját ciklikusan megmegrázza egy-egy hasonló botrány. A brüsszeli központ kénytelen volt külön ellenőrző központot létrehozni, hogy véget vessen a közös pénz fosztogatásának. Nálunk meg egyre-másra hozzák a különböző törvényeket, amelyek állítólag mind tisztábbá teszik gazdasági és közéletünket, csak éppen senki sem tartja be sem a régi, sem a vadonatúj előírásokat.

A helyzet tisztázásához biztosan hozzájárulna az aktuális elit egy átfogó elemzése. Hogy nyilvánossá váljon, kik alkotják, honnan származnak, milyen tudásuk van, milyen funkciókat töltenek be, milyen érdekeltségeik, kikkel barátkoznak, miről álmodoznak, mik a terveik. Nálunk az emberek többsége ezzel nem törődik, mintha nem is érdekelné, hogy ki dönt a sorsáról. Így aztán mi sem tudjuk, ki az, akinek minden fontos információ a birtokában van. Aki tudja, kit kell felhívni, hogy mondjuk, kiviteli vagy behozatali engedélyt kapjon. Aki tudja, kivel kell beszélni, hogy egy pályázatra időben érkezzen meg a beadványa. Aki tudja, egyáltalán melyik kiírásra érdemes jelentkezni. Aki elintéz, aki dönt, aki vezet. Aki keveri a dolgokat, mint Piszkos Fred a málnaszőrt. Egy elemzés nem tisztázhatna éppen minden kérdést. De legalább belevilágítana a jelenlegi homályba. Hogy tisztában legyünk vele, amit lézengő fiataljaink már rég felfogtak, hogy például nem az egyetemi végzettség a legfontosabb dolog az érvényesüléshez. Hogy fontosabb, mondjuk, az Užice utcában születni, mint tehetségesnek lenni. Hogy jobb, ha van az embernek egy megfelelő nagybácsija, mint a színkitűnő bizonyítvány. Nem ártana, ha végre rászánná magát valaki a szociológusok közül, hogy végignézzen azon a díszes társaságon, amit elitnek hívunk.

MILYEN ORSZÁGOT AKARUNK?

Mindenkinek vannak kedvenc írói, festői, tudósai vagy filozófusai. Nekem ilyen kedvenc elméletíróm Hankiss Elemér, a Magyar Televízió egykori igazgatója, akit megboldogult Antall József kormányfő kinevezett, majd azonnal le is akart váltani a tévé éléről, amiből országos botrány lett, évekig tartó pereskedés, meg egy könyv, mert Hankiss, mi mást tehetett volna, idők múltával nekiült és megírta tévés kalandjainak történetét. Nagyon tanulságos olvasnivaló, akit érdekel az új magyar demokrácia kialakulásának története, haszonnal forgathatja. Más haszna Hankissnak nem lett a rövid ideig tartó igazgatóságból, viszont nem tört össze, lelki épségben élte át leváltásának hosszadalmas és kínos folyamatát, ami annyi mocskolódást, országgyűlési kihallgatást, majd pereskedést hozott magával, hogy férfimunka volt mind kibírni. Utána néhány évet külországban tanárkodott, amit egyfajta szökésnek is tekinthetnénk, ha írásaival nem lett volna mindig jelen a magyar közéletben. Most jutott mindez eszembe, mikor meglátogattam az általa alapított online központot, amelynek azt a címet adta: talaljuk-ki. hu. Azaz találjuk ki Közép-Európát. Nem az első ilyen ötlete ez Hankissnak, már több mint tíz éve, hogy volt egy hasonló kezdeményezése a legnagyobb példányszámú magyar politikai napilapban, a *Népszabadságban.* Akkor *Találjuk ki Magyarországot* címen egy felhívást tett közzé, és volt is néhány érdekes megszólalás a felhívás nyomán, végül azonban közönybe fulladt a dolog. Kevés embert érdekelt Magyarország kitalálása, vagy azok, akiket érdekelt, más fórumot találtak maguknak, hogy előadják ötleteiket. Pedig hát érdekes jelenség lett volna, ha az értelmiség, tanárok, tudósok, gyakorlati emberek kifejtik véleményüket, és elmondják, milyen irányba fejlesztenék az országot, ha rájuk hallgatnának. A múlt héten megjelent online központ már kiterjeszti Hankiss régi javaslatát, most már egész Közép-Európát kívánja fejleszteni, az egész térséget egységes régiónak tekinti, és azt várja, hogy az emberek hozzászóljanak saját sorsuk alakításához, mégpedig nemcsak a magyarok, hanem minden idetartozó nemzet. Még nem tudni, nem fullad-e közönybe ez a kezdeményezés is, de a hálón már több mint ötven ismert személyiség hozzászólása olvasható angolul és magyarul. Igaz, a hozzászólók szinte kivétel nélkül magyarok.

Mindezt azért mesélem, mert arra gondolok, ki találja ki a mi országunkat. Miért nincs hasonló kezdemény Szerbiában? Noha nagyon is ránk férne egy kis közös gondolkodás, hiszen szemmel látható, hogy az országban megtorpant az átmenet, téblábolunk a történelemben, és senki nem tudja, merre is dől majd az ország sorsa. Már az is jellemző, hogy így kell fogalmaznom: dől az ország sorsa, hiszen midnyájan attól kezdünk félni, hogy ez az ország eldől, és roggyantan marad, miközben a szomszédok, a Hankiss által felszólított Közép-Európa, szépen elsétál mellettünk a jövőbe.

Kétségtelen, hogy az általános letargia legyőzéséhez hatásos gazdasági programokra, kiválóan működő intézményekre, dinamikus és szavahihető politikusokra, jól tervező menedzserekre, dönteni képes kormányra, kritikai szellemű, de a jövőt kereső ellenzékre lenne szükség. Azt mondom tehát, jól működő társadalomra áhítozom, és gondolom, nem vagyok egyedül. Megesz a sárga irigység, hogy odaát,

íme, a közép-európai jövőt akarják kitalálni, mi meg a jelenünkkel sem tudunk mit kezdeni. Hol vagyunk attól, hogy végre európai típusú demokrácia alakuljon ki nálunk, amelyben jogrend van, amelyben társadalmi béke uralkodik, és a polgárok kezdeményezhetnek, civilizáltak lehetnek, méltányosságra számíthatnak, toleránsak maradnak, egymásban megbízhatnak, tetteikért felelősséget vállalhatnak, szóval normálisan élhetnek. Hány év múlik el, mire ez megvalósul?

Az elmúlt tizenöt évben nálunk nem zajlott le az úgynevezett posztkommunista átmenet, ami a közép-európai országok többségében nagyjából lezajlott. Nem épültek ki a modern, liberális demokrácia és a piacgazdaság szerkezetei. Az ország permanens megrázkódtatások folyamatában él. Az emberek többsége nem hisz semmiben. Úgy is fogalmazhatnék: nem hisz senkinek. Saját magának hihetne. Ha a többség kifejthetné véleményét, talán kialakulhatna egy olyan közös akarat, amely mutatná az utat. Ki kellene rántani a kátyúból az ország kerekét. Az úgynevezett politikai osztályt, másik nevén az elitet rábírni, hogy ne sürgölődésnek tűnő lazsálással, mindenkit kegyetlenül sújtó semmittevéssel töltse az idejét, mert az önérdekű, rövidlátó politika, amit most folytat, saját öngyilkosságához is vezet. A társadalmat rábírni, hogy a múlt helyett a jövővel törődjön, hogy ne az állandó önsajnálat lagymatag vizében pacskoljon, hanem a tevékeny, a sikerre vezető utakat keresse, még akkor is, ha az újabb önfeláldozásokkal, még szigorúbb közéleti megszorításokkal jár ideiglenesen, de legalább a fiatal nemzedéknek biztosítja a most be sem tekinthető jövőt.

Rosszkedvűek vagyunk. Az emberek többsége rosszkedvű. A mi társadalmunknak nem fele, nem kétharmada, majdnem nyolcvan százaléka rosszkedvű. Nem csoda, a helyzet okozza, hogy idegesek, agyonhajszoltak, gondokkal terheltek, egyes orvosok szerint neurotikusak vagyunk. Ebben az állapotban nemigen lehet arra számítani, hogy majd máról holnapra, mintegy varázsütésre megváltozunk. Pedig éppen együttműködési készségre, csapatjátékra, közös erőfeszítésekre van szükség, ha azt kívánjuk, hogy helyzetünk megváltozzon. Azon kellene gondolkodni, hogyan hozzuk helyre a szétzilált társadalmat, miképpen szelídítsük meg az elvadult embereket, mit tehetnénk a nagy tömegeket érintő lemaradás ellen. Ami biztos, végső ideje, hogy a szerb társadalom is tegyen valamit. Ha nem változik az itt uralkodó értékrend, ha nem változik az ország közérzete, életérzése, magatartás-kultúrája, erkölcsi állapota, akkor bizony a további leromlás várható. Arra várni, hogy majd rajtunk kívül más, hogy majd valami külső erő változtatja meg helyzetünket, azt hiszem, illúzió. Valakinek itt is el kell kezdenie a *Találjuk ki Szerbiát* vagy akár *Változtassuk meg Szerbiát* elnevezésű akciót, amíg nem lesz késő.

A KÖZÖS HARC, AMELY A VÉGSŐ

Május elsejére készülve valamikor azt énekeltük Czékus tanító bácsi vezénylete alatt, hogy: *Ez a harc lesz a végső...* Az az igazság, hogy akkor sem nagyon hittünk benne, a történelem nem arra tanított bennünket, hogy az emberiség képes lesz harcok nélkül élni, de az is igaz, soha nem képzeltük volna, hogy ilyen könnyen, ilyen megalázó módon mond le a megénekelt proletariátus a hatalomról. Nálunk az osz-

tályszolidaritás elvét a hatalmon levő elit simán váltotta át a nemzeti összetartozás elvére, még csak halk hangon se tiltakozott ez ellen senki. Ennek megfelelően alakult a sokat emlegetett, az önigazgatói szocializmusban megdicsőült munkásosztály sorsa is. Nem letagadható, hogy a volt rendszerben aránylag rövid idő alatt sok szegény ember kapott munkát, a nagy többség viszonylag állandó körülmények között élhetett, magabiztosságot szerezhetett, mert volt állása, havi jövedelme. A nemzetivé változott szocializmus gyorsan tönkretette ezt a biztonságot. A nemzeti önteltségből indított háborúk leszegényítettek mindenkit, a tervszerűtlenül indított áttérés a kapitalizmusra tönkretette a szilárdnak látszó állami vállalatokat is. A munkásság hirtelen a semmi ágán találta magát, már nem volt paraszt, de nem volt polgár sem. Egzisztencia nélkül csellengő, jövő nélküli ember vált belőle. Ma olyan országban élünk, ahol ez a réteg majdnem a lakosság felét alkotja. A foglalkoztatottság az aktív népesség alig egyharmadát öleli fel, majdnem egyharmada nyugdíjas, a többi pedig vagy egyáltalán nem dolgozik, vagy inkább a szürke- és a feketegazdaság valamely fajtájában kényszerül feltalálni magát. Összehasonlításként mondjuk el, hogy az Európai Unió aktív lakosságának 64,3 százaléka munkaviszonyban van, s az Egyesült Államokban ez a szám eléri a nyolcvan százalékot. Közben ezekben a gazdag országokban sem tartják fényesnek a helyzetet, mert a tőke egyre inkább a szegény ázsiai és afrikai országok felé áramlik, s a foglalkoztatás a gazdag országokban is lassan, de biztosan csökken. A világ helyzetét tekintve az látszik, hogy a tőke munkaerő-felszívó képessége sorvad, a globalizáció előrehaladtával egyre kevesebb munkáskézre van szükség, a tőke szinte önmagát sokszorozza meg. Működtetéséhez és kiterjesztéséhez munkások már alig kellenek. Közben országunk tőke után áhítozik, különböző alkudozásba bocsátkozik a Nemzetközi Valutaalappal, a Világbankkal, mindenféle más bankokkal, de nem túl sok eredménnyel. Nincs ránk szükség. Periféria lettünk, nem sok vizet zavarunk a világ irányításában. Ha a magunk helyzetét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy nálunk még a rendszerváltás is megállt félúton. A politikusok meg a társadalomtudósok összeesküvés-elméletekkel magyarázzák a helyzetet, mintha valakik mindig összeesküdnének ellenünk. Közben minden gondolkodó ember előtt világos, hogy mi magunk vagyunk az okai saját helyzetünknek. Elmulasztottuk az Európai Unióhoz való csatlakozás pillanatát, elmulasztottuk a békés átmenet idejét, a kemény munka helyett a többség a nemzeti kakaskodást választotta, és most csodálkozik, hogy nem jut a betevő falatra sem.

A munkásokat emlegetni nem divatos. A szegényedés szinte megállíthatatlanul folytatódik. Akik még munkásöntudattal bírnak, szóhoz sem jutnak, gyengék társadalmi pozícióik, hangjuk elveszett. Ami nekem leginkább hiányzik, az a közösség, a szolidaritás érzése. Magányos farkasokká váltak az emberek, nem képesek az emberi együttérzésre. Az összetartás, a közös érdekek tudatos vállalása, az együttes felelősségvállalás és a kölcsönös bizalom teljesen kiveszett a magukat még munkásoknak vallók világából is. A nemzeti gőg nemcsak a munkásosztályt tépte szét, a háborúk nemcsak a kölcsönös segélynyújtás erkölcsi követelményét szüntették meg, a rendszerváltás káosza még a barátságok szálait is szétszakította az emberek között. A valamikori munkásosztály tagjai most úgy viselkednek egymással, mintha min-

denki mindenki ellenfele lenne. Ebben a társadalmi közegben együttérzésről beszélni hiábavalónak tűnik. A háborús traumákat, a hirtelen elszegényedés okozta lelki válságot a napi bizonytalanság fokozza. Aztán ördögi kör keletkezik, mert a frusztráltság újabb előítéleteket szül, azok meg sorra hamis jelzéseket adnak az embereknek. Nálunk az emberek többsége képtelen saját helyzetének elfogulatlan értékelésére. Még mások viselkedését sem tudják helyesen értelmezni. Márpedig, ha nem tudjuk önmagunk értékeit és gyengeségeit reálisan megítélni, akkor hajlamosak vagyunk olyan döntéseket hozni, amelyek magunkra meg másokra nézve is veszélyesek. Magunk teremtünk egyre rosszabb helyzetet magunk körül.

Ha áttekintjük a statisztikai adatokat, sírni volna kedvünk. A tavalyi termelés nem érte el az 1990-ben megvalósított termelés hatvan százalékát sem. Míg a tizenöt évvel ezelőtti személyi jövedelem az EU tizenötök átlagának a negyven százalékát érte, tavalyi személyi jövedelmünk az EU tizenötök átlagának egytizedét haladta meg valamicskével. A szegénység villámgyors fokozódását követi, hogy egyre kevesebben részesülnek egészségügyi ellátásban, egyre többen esnek ki a nyugdíjrendszerből, egyre kevesebben tudnak önerőből egyetemre iratkozni. Az egyetemi végzettségűek többsége kénytelen végzettségénél alacsonyabb munkakört vállalni, vagy kénytelen elhagyni az országot. Nagyon sok mérnök és tanár ma a piacon árul valamit, esetleg taxisofőr, boltos vagy felszolgáló valamelyik kocsmában. Aki dolgozik, annak sincs szabad ideje, mert kénytelen a feketegazdaságban második műszakot vállalni. Akinek sikerült nyugdíjba mennie, az ugyan ideig-óráig boldog lehet, de könnyen rájön, hogy ebben az országban nem lehet tudni, meddig fizetik ki a nyugdíjakat. Az ötvenes években négy munkásra jutott egy nyugdíjas, ma minden hivatalosan bejelentett dolgozó *eltart* egy nyugdíjast. Aki dolgozik, azt sem védi a törvény, bármikor kirúgható, mert nálunk a munkajog képlékeny, állandóan változik, s aki élni szeretne vele, könnyen csalódik. Aki munkajogi ügyben mer megszólalni, kivetik a vállalatból. Nem számíthat a szakszervezet védelmére sem, mert ugyan lassan több szakszervezetünk lesz, mint ahány vállalat, de az érdekvédelem atomizált. A szakszervezeti mozgalom nem tudta követni, ahogy az önigazgatási szocializmusból egyszer csak a vadkapitalizmusba csöppent. A szakszervezetek nem képesek összefogni, az egy szakszervezethez tartozók sem képesek fizetésük egy részét tagjaik érdekvédelmére fordítani, a munkaerőpiacról kiszorultakkal meg végleg nem törődnek.

Mikor május elsején végiggondolom a munkások helyzetét, még tanácsot se tudok adni senkinek. Tudom, hogy a munkásoknak meg kellene találniuk közös érdeküket. Ezt a közös érdeket meg kellene tanulni kifejezni. Az értelmiség egy rétegét rá kellene venni, hogy kiálljon a munkások mellett. Csakhogy ezt aligha érdemes parciálisan, egy kis ország kereteiben megkísérelni, mert ilyen szerény keretek között az ellenállás könnyen letörhető. A globalizáció már-már az egész világra kiterjedt, folyamata megállíthatatlan, a munkások harcának is csak világméretekben van lehetősége a győzelemre. Az a május elsején emlegetett harc, amely a végső lesz, mintha egyre távolabb kerülne tőlünk.